

TALABALARDA AQLIY QOBILIYATNI RIVOJLANTIRISH

Dedaquziyeva Barchinoy Maxamadjonovna

Toshkent Amaliy fanlar universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Rivojlanayotgan har bir davlat, mamlakat rivoji yosh avlodning intellektual, psixologik qobiliyatlariga bog'liq. Mazkur maqolada oliy talim muassasasi talabalarda aqliy qobiliyatlarning, rivojlanishi, rivojlanntirish yo'llari va ahamiyatligi haqida to'xtalib o'tiladi.

Kalit so'zlar: Intellekt, qobiliyat, rivojlantirish, potensial, rivojlanish darajasi, talaba shaxsi, ijtimoiy omil

РАЗВИТИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ У УЧАЩИХСЯ

Аннотация: Развитие каждой развивающейся страны зависит от интеллектуальных и психологических способностей молодого поколения. В данной статье акцентируется внимание на значении умственных способностей, развитии, путях развития у студентов высших учебных заведений..

Ключевые слова: Интеллект, способности, развитие, потенциал, уровень развития, личность учащегося, социальный фактор.

DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL ABILITY IN STUDENTS

Abstract: The development of every developing country depends on the intellectual and psychological abilities of the young generation. This article focuses on the importance of mental abilities, development, ways of development in students of higher educational institutions.

Key words: Intelligence, ability, development, potential, level of development, student personality, social factor

Talabalarda kognitiv qobiliyatni rivojlantirish bo'yicha jahonning ko'pgina mamlakatlarida ko'p olim-u tadqiqotchilar tomonidan izlanishlar olib borilgan, tadqiqotlar o'tkazilgan. Hamda talabalarda kognitiv rivojlanish bo'yicha turlicha standartlardan foydanilgan. Quyida shu bo'yicha fikr-mulohaza bildirish joiz deb topildi. Talabalarining kognitiv qobiliyatini rivojlantirishda turlicha yondashuvlarga murojaat etish faqatgina ijobiy samara yo'lida xizmat qiladi. Kognitiv rivojlanishga ijobiy ta'sir etuvchi shunday yondashuvlardan biri sifatida Piaget yondashuvni misol qilish mumkin.

Ushbu yondashuv kognitiv rivojlanish uchun til rivojlanishidan mustaqil deya taxmin qilinadi. Bundan tashqari axborot tovush, vizual ma'lumot, nutq va teginishni idrok etish orqali kognitiv rivojlanishni ra'batlantirmoqlik uchun onga tashrif buyuradi. Madaniy muhit bilimga ta'sirini o'tkazadi, inson bilgan narsalarni, nima muhimligini, yangi vazifalarga qanday yondashish lozimligini, qanday munosabatda bo'lish zarurligini ham aniqlashga yordam beradi. Ijtimoiylashtirish kognitiv rivojlanishning muhim jihati hisoblanadi. Kognitiv rivojlanishda o'yin ham muhim rol o'ynaydi. Matnni fazoviy tartibga solish talabaga matnni kognitiv jihatdan tartibga solishga ko'mak beradi. Kognitiv tashkilot talabalarga tushunchalarni saqlash va eslab qolishga yordam ko'rsatadi. Talabalarga takrorlashni ta'minlash ularga naqshlarni, parallelliklarni, taqqoslashlarni va o'xshashliklarni ko'rish imkonini beradi, bularning barchasi ularga o'rganishga yordam beradi. Kognitiv rivojlanish nuqtai nazaridan, talabalar o'zlari o'ylayotgan narsalar va ular olgan yangi ma'lumotlar o'rtasida ziddiyat mavjud bo'lganda o'rganadilar. Ko'pincha bu talabani yangi ma'lumotlarga asoslangan kognitiv sxemani moslashtirishga yoki o'zgartirishga olib keladi. Kognitiv sxema - bu ma'lumotni tartibga soluvchi, tajribani anglatuvchi kognitiv tuzilma demakdir. Talabalar turli sohalarda sxemalarni ishlab chiqadilar: vosita, til, fikrlash, ijtimoiy va boshqalar. Talabalar dunyo va tajribalarni oldingi tajribalar asosida ishlab chiqilgan kognitiv sxemalari nuqtai nazaridan izohlaydilar.

Talabalarda kognitiv qobiliyatni rivojlantirish masalasi hamisha ta'lim tizimi uchun ahamiyatlidir, Shu boisdan ham kognitiv rivojlanish bo'yicha Tadqiqotlar Neyron tasvirlash va genetikadagi yangi texnologiyalardan-da katta foyda keltirishi mumkin. Dunyo olimlarining olib borgan Turli tadqiqotlari jarayonlarida foydalangan har xil usullar ta'lim uchun juda muhim bo'lgan miya rivojlanishi va ta'lim oluvchi rivojlanishi ortasidagi aloqalarni ochib berishga xizmat qiladi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, kognitiv rivojlanish tanqidiy fikrlash, mantiqiy fikrlash va muammolarni hal qilishga ta'sir qiluvchi intellekt va aqliy funksiyalarning kamolotini ifodalaydi. Piaget, Vigotskiy va Kolberg kabi jahon tanigan olimlar nafaqat ta'lim oluvchilar ahli uchun, balki insonning kognitiv rivojlanishini psixologik o'rganishga katta tadqiqot va tushunishga hissa qo'shdilar. Xatti-harakatlarni tushunish, fikrlashni tashkil etish, o'z tajribalari orqali voqelikni anglash, kognitiv rivojlanishga madaniy ta'sirlar, psixologning fikrlash jarayonlarini o'zgartirish bo'yicha ko'rsatmalari, kognitiv rivojlanishdagi ijtimoiy o'zaro ta'sir, axloqiy rivojlanish jarayonlari va axloqiy realizm ularning ta'siri ostida bo'lgan ba'zi yo'nalishlar sirasidan deya e'tirof etiladi. Kognitiv rivojlanish talabaning tushunchalarni tushunishi, tanqidiy fikrlash va mantiqiy fikr yuritish qobiliyatini anglatadi. Til kognitiv rivojlanishni rag'batlantirsa, tilning murakkabligi kognitiv qobiliyatlarga ta'sir qiladi. Tilni qo'llashda boshqalar bilan muloqot qilish qobiliyati o'quvchi yoki talabalarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Tildan boshqa yana shuni aytib o'tish lozimki, fan rivojlanish tarixiga nazar tashlansa, baholash ta'limning asosiy tarkibiy qismi ekaniga guvoh bo'lish mumkin. Baholash qancha ta'lim maqsadlariga erishilganligi haqidagi ma'lumotlarni taqdim etishdan tashqari ko'plab funksiyalarga ham ega sanaladi. Ulardan biri baholash talabalarning ta'lim strategiyalari va kognitiv rivojlanishiga ta'sir qilishidir. Misol uchun, agar o'qituvchi auditoriyada o'rganilgan mavzuni o'tkazishni talab qiladigan savollarni bermasa, u talabalarning chuqur o'rganish strategiyalari va yuqori darajadagi kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga to'sqinlik qilishi mumkin. Bu borada olib borilgan tadqiqotlarning natijalari shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar odatda o'zlari so'ragan savollar bilan qaysi kognitiv qobiliyatni baholayotganliklarini bilishmaydi, bu esa o'quvchilarda past darajadagi kognitiv qobiliyatlarni chuqurlashtirilishiga sabab bo'lib qoladi.

Ta'lim sohasida ta'lim oluvchining kognitiv rivojlanishida ta'lim beruvchi muhim rol o'ynaydi. Ko'pgina ta'lim beruvchi jamoa vakillari oddiy yoki tez-tez ishlatiladigan tushunchalarni yetkazish uchun tildan foydalanishlari mumkin. Biroq, malakali ta'lim beruvchi nafaqat kognitiv rivojlanish kontsepsiyasini tushunishi kerak, balki u yangi, mavhum yoki qiyin tushunchalarni yetkazish uchun tildan foydalanish kabi murakkab vazifani ham bajara olishi darkor.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Arsalidou, M. & Pascual-Leone, J. (2016). Constructivist developmental theory is needed in developmental neuroscience. *NPJ, Science of Learning* (2016) 1, 16016; doi:10.1038/npjscilearn.2016.16; published online 14 December 2016.
2. Kohlberg, L., (1927-1987). *The Child as a Moral Philosopher. The Grand Theories.* (pg. 21-27).
3. Tappan, M. (1998). *Moral Education in the Zone of Proximal Development.*
4. Wason, P. (1983). *Realism and rationality in the selection task.* In J. St. B. Evans (Ed.), *Thinking and reasoning: Psychological approaches* (pp. 44-75). London: Routledge & Kegan Paul.
5. Zimmerman, C. (2000). *The development of scientific reasoning skills.* *Developmental Review*, 20, 99-149.